

Александра А. Јанић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за српски језик

УДК 821.163.41-845
81'33:81'42

Ивана З. Митић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Докторанд

ОДАБРАНИ СРПСКИ ВИЦЕВИ У ПРАГМАТИЧКО-СЕМАНТИЧКОМ ОГЛЕДАЛУ

Циљ овог рада је да на неколико одабраних примера вицева покаже њихову различиту структуру и начине на које је постигнут ефекат хумора (лингвистичким амбигвитетом, раздвозначавањем и сл.). Грађа је првенствено посматрана из прагматичког и семантичког угла, са посебним освртом на формирање јаких и слабих импликатура, те пресупозиција и на правилно разумевање вицева. Поред амбигвитета (синтаксичког и лексиколошког), хумористички ефекти у анализираним вицеви-ма првенствено су постигнути прагматичким инференцијалним процесима попут раздвозначавања и додељивања референције, затим кршењем Грајсове максиме квантитета, поништавањем слабих импликација, те неочекиваним обртима.

Кључне речи: *структура вицева, импликатура, пресупозиција, раздвозначавање, амбигвитет.*

1. Увод

У раду се анализирају вицеви применом прагматичке и семантичке апаратуре, чиме се кроз њихову структуру и начин реализације хумористичке ситуације илуструје интерфејс прагматике и семантике. Прагматички процеси (нпр. раздвозначавање и додељивање референције) и семантичке појаве (попут амбигвитета, које је уско повезан са поменутиим прагматичким процесима) неопходни су како би се ефекат хумора реализовао, а сам виц правилно схватио од стране слушаоца.

У србистичкој литератури хумор није често представљао предмет лингвистичке анализе. Издавајмо рад Бранимира Станковића (2010) о пра-

---

¹ aleksandra.janic@filfak.ni.ac.rs

гматичко-семантичким аспектима шале будући да наш рад представља наставак лингвистичких истраживања различитих димензија хумора, и то на нешто другачијем корпусу. Самим тим, бавимо се неким другачијим начинима постизања хумористичког ефекта.²

Овај рад даје увид у основне теорије које се баве хумором и разматра применљивост Грајсове прагматике и постулата теорије релеванције, не дајући притом предности једној од њих, већ их пре користи као добру подлогу за објашњење ситуације коју сваки од вицева доноси. Структурно гледано, рад је организован у пет поглавља, при чему се као друго даје корпус, а треће и четврто за основу имају теоријска разјашњења и примену истих на ексцерпирану грађу. Последње поглавље доноси закључак.

2. Корпус³

(1) Муж читао новине, а жена га звекне тигањем по глави.

– Што то? – пита он.

– То је за папирић са именом Лара који сам нашла у џепу твојих панталона – каже жена.

Муж објасни:

– Кад сам био на тркама прошле недеље, Лара је име коња на кога сам се кладио.

Супруга му се извини и настави са кућним пословима.

Три дана касније муж гледа ТВ, кад га жена опали још већим тигањем по глави.

– Ма, шта ти је сад? – запита муж скоро онесвешћен.

А жена му одговори:

– Твој коњ је звао.

(2) Свеже ожењени мушкарац именује број телефона своје жене као „Мој живот“.

После прве године брака, мења га у „Моја жена“.

После две године брака, мења га у „Кућни“.

После пет година, мења га у „Вештица“.

После десет година – „Погрешан број“!

(3) Војник касни на престојавање и онако задихан долази до колоне. Прилази му командир и пита га:

– Зашто касниш, војниче?

---

² Бранимиру Станковићу овом приликом захваљујемо на сугестијама у вези са претходном верзијом рада.

³ Грађа је добијена методом лицем у лице, а њихове (делимично) различите верзије постоје на интернету на неколицини сајтова који углавном садрже тематски груписане вицеове.

- Прасе! – одговори војник.
- Какво прасе? – чуди се командир.
- Слонче! – одговара војник.
- Шта причаш, човече, какво прасе, какво слонче, одговори на постављено питање! – рече љутито командир.
- Тада прилази командиру један војник и каже:
  - Друзе командире, да вам објасним шта је хтео да каже. Знате, он је из Ниша...
  - Па шта ако је из Ниша, шта му значи оно прасе?
  - Значи прао се.
  - А слонче?
  - Прао се лончетом.
- (4) Одвео Пироћанац девојку у ресторан. Договарају се шта ће јести. Каже Пироћанац девојци:
  - Хоћеш да једемо суши?Девојка му одговара:
  - Ја ћу да једем с уста, а ти како 'оћеш.
- (5) На трафици.
  - Добар дан, да ли имате можда оне честитке за Дан заљубљених, оне са натписом „Мојој јединој љубави“?Продавачица:
  - Имамо.
  - Одлично! Дајте ми једно десет комада.

3. Теоријска разматрања

Лингвисти, филозофи и антрополози сматрају да је хумор „свеобухватна категорија која покрива било који догађај или објекат који изазива смех, забавља или изазива осећање духовитости” (Атардо 2004: 3). У латинском језику данашњи термин *хумор* имао је другачије значење и „kao bitan koncept [figurirao je] u antičkoj, srednjovekovnoj i renesansnoj psihologiji, odnoseći se na tečnost ili vlagu” (Трифуновић 2011: 319). Дакле, реч *хумор* изворно „potiče iz latinskog jezika, u kome je označavala tečnost, likvor, vlagu ili paru, ali je takođe imala značenje fantazije, hira ili snage” (Бошковић 2011: 2).

Пре него што пређемо на детаљнију анализу, дајемо диференцијалне карактеристике вица и шале, не бисмо ли на тај начин објаснили одлике вица, које су нама у овом раду посебно битне за прагматичку анализу. Трифуновић (2011: 323) наводи да се шала и виц разликују по томе што се „šala ne može sagledati kroz prizmu narativa, ona se jednostavno ne može svesti na priču, niti je to priča koja ima svoju utvrđenu strukturu i rasplet, kao što je slučaj sa vicem”. Вицеви су често структурирани у виду дијалога и на тај начин

представљају прави „међусубјекатски подухват”. За овакав вид комуникације је, како Франциско Јус сматра, од пресудне важности то да говорници у тренутку саопштавања вица предвиде „когнитивно окружење саговорника и њихове могућности да примене неке тврдње. Најпоузданији принцип за слушаоца у том подухвату је људска тежња да тражи релевантност” (Јус 2003: 1315).

Слушаоци и учесници хумористичке ситуације лако препознају хумор јер га повезују са „stimulusom који га производи, као и са одговором на тај stimulus, који је најчешће изражен у виду смеха” (Трифуновић 2011: 320). У том процесу значајна је когнитивна и интелектуална активност одговорна за „перцепцију и evaluацију потенцијалних stimulansa [...] која води ка humorističkom iskustvu” (Трифуновић 2011: 320). Кармен Курко (1995: 27) заступа тезу по којој није битно да се обезбеди „теорија о хумористичким текстовима, него теорија како слушаоци долазе до шаљивих тумачења”. Важно је и то да се пажња преусмери са структурних карактеристика текстова на менталне процесе, при чему се слушалац, „концентришући се на репрезентацију, забавља, а резултати такве представе улазе у ток разумевања” (Курко 1995: 27). Курко такође претпоставља да „у срцу процеса који резултира духовитим тумачењем лежи посебна врста интеракције између перцепције и управљања неприкладностима у потрази за релевантношћу” (1995: 27).

У оквиру проучавања хумора, теорија неприкладности (инконгруентности) постулира да је „перцепција нечега неприкладна – [односно, да је] нешто што крши наше менталне шаблоне и очекивања” (в. Морвал 2013). Вајд и др. (2003: 1432) наводе досадашња истраживања (разумевања) хумора, при чему истичу ауторе попут Виктора Раскина, Салвадора Атарда, Нила Норика, Џерија Салса, наглашавајући да је Раскин увео и развио примену теорије оквира (енгл. *frame/schema/script theory*) и тако направио основу за наредне когнитивно оријентисане оквире обраде хумора. Управо су когнитивно оријентисани приступи хумору поставили различите стадијуме обрађивања информација при разумевању шале. За то се заслуга приписује Атарду (1997) и Салсу (1972):

- 1) Почетна фаза, у којој је основа за неподударност почетне схеме и значења конзистентног за ту схему;
- 2) Друга фаза је откривање неподударности (*incongruity discovery*), очекивања насталог када је прекршена почетна схема;
- 3) Трећа, уједно и последња, фаза јесте фаза решавања (*resolution phase*) – конфликт створен очекивањем кршења смањен је реинтерпретацијом шале у виду алтернативног, вишег нивоа схеме, у коме шала има смисла у контексту нове информације представљене врхунцем саме шале.

4. Семантичко-прагматичка анализа одабраних вицева

Роберт Лу примећује да се у основи шала врло често јавља амбигвитет, и то на нивоу синтаксе, лексикологије или пак фонологије и да је тада сам реципијент одговоран за разјашњавање двосмислености (в. Лу 1996: 127). Он вицеве који хумористички ефекат заснивају на амбигвитету назива лингвистичким, између осталог, и на основу критеријума непреводљивости на друге језике, јер превођењем губе ноту хумора (Лу 1996: 128).

Поред амбигвитета (синтаксичког и лексиколошког), хумористички ефекти могу се постићи прагматичким инференцијалним процесима попут раздвозначавања и додељивања референције, затим кршењем Грајсове максиме квантитета, поништавањем слабих импликација, те неочекиваним обртима. Управо ћемо на примерима из корпуса показати овакве механизме постизања хумора, спајајући притом прагматичку, семантичку и синтаксичку перспективу.

4.1. Анализа примера 1 и 5

Први виц је структуриран као дијалог између мужа и жене, и то у виду типичне ситуације у којој је жена та која увек нешто пребацује мужу. Структурно гледано, може се поделити на два дела, односно на две ситуације у периоду од три дана, или на три етапе (а)–(в). Кроз наведене етапе уочава се да се у вицу успоставља однос говора и других активности, попут ударца тигањем у главу (в).

- а) Сумња у неверство мужа (папирић са женским именом).
- б) Потврда неверства (позив).
- в) Казна (ударци тигањем у главу).

Хумористички ефекат постиже се услед могућности именовања коња и жене једним истим именом (1), што се види употребом именице *коњ* у последњој реченици, а не имена *Лара*.⁴ Коришћењем прагматичког процеса додељивања референције, за њу (Лару) имплицира се да је љубавница мужа из вице, чиме се доводе у везу узрок и последица, односно повезују превара и „казна”.

- (1) Лара је нечије име (жене, коња...).

Онда када се тензија смирила и када је жена прихватила мужевљево објашњење, слушаоцу се даје нова ситуација: жена поново (после три дана) удара мужа по глави, јер каже да је звао *његов коњ*. Упркос додељеној референцији *твој коњ*, слушаалац неће помислити да је коњ стварно телефонирао (4), већ ће се користити механизмима теорије релеванције и Лари доделити првобитну референцију жене, а не коња (5). Јака импликација је, дакле, (3).

⁴ Подразумева се да папирић нема име Лара, већ да је то име написано на папирићу. Упоредити *жена са именом Лара : папирић са именом Лара*.

- (2) Лара је име коња (на основу добијене информације од мужа).
- (2а) >> Постоји коњ Лара.
- (3) Лара је звала телефоном.
- (4) Коњи не могу да позивају телефоном.
- (5) Лара је жена.
- (6) Лара је љубавница.

Два пута је изневерено очекивање и оба пута то доприноси хумору. Једанпут када је имену Лара додељена референца коња, а не жене. Други пут када је је слушалац већ прихватио да се ради о коњу, а не о жени – јер је Лара ипак жена. Слушалац мора одбацити неке пресупозиције (попут 2а) да би дошао до намераваног (5) и имплицираног значења (6). Последња реплика коју износи жена као декодер (*Твој коњ је звао.*) показује нам да је импликација (2) неистинита, јер својом репликом омогућава слушаоцу да изнесе импликације (5) и (6).

У вицевицама овога типа, у којима се подсмеху излаже свакодневна ситуација садржана у карактеристичном догађају (превари мужа/жене), хумор се реализује као последица (не)поседовања/прикривања релевантних информација од стране преварене особе или оне која извршава превару. Слушалац овакве типове вицевица разуме на основу свих добијених информација. У овом случају, онда када активира правилно тумачење (5) на основу свега реченог и имплицираног.

Виц 5 је по тематици близак вицу 1 јер се хумор реализује на рачун преваре. Оба вица тичу се мушко-женских односа, с тим што је у овом потоњем та проблематика индиректно представљена. Поменути виц је заснован на кршењу Грајсове максиме квантитета, што је срж механизма постизања хумористичког ефекта.

С обзиром на то да мушкарац за Дан заљубљених тражи честитке са натписом *Мојој јединој љубави*, слушалац најпре претпоставља да тај човек има девојку/жену којој ће поклонити ту честитку. Тек на основу последње реплике („Дајте ми једно десет комада”) слушалац тај ограничени скуп са једним елементом (једном женом) проширује на њих десетак, чиме се имплицира да се ради о мушкарацу који је неверан и има много више љубавница од једне (чим тражи десетак, односно једно десет честитки, пресупонирано је да ни сам није сигуран колико тачно има „девојака”). Овде је експликација управо то да му је потребно десетак честитки, док је имплицирано да ће сваку од њих дати по једној својој девојци. Због тога што је поменута реплика у директној опозицији са самом семантиком натписа на честитки какву тражи: *Мојој јединој љубави*, нарушена је Грајсова конверзационална максима квантитета (постоји и семантичка неусаглашеност између *једини* и броја *десет*). Хумористички ефекат постигнут је управо овом опозицијом, а не би га било у случају да је слушалац прихватио пресупозицију да је човек куповао десет честитки у намери да их, на пример, препрода.

4.2. Анализа примера 2

Хумор се у вицу 2, који је у форми синтаксичког паралелизма, остварује кроз ефекат уланчавања лексема, и то градацијски силазно, јер се креће од позитивно маркиране ка негативно маркираној лексеми. Прагматички гледано, подразумева се да је слушалац вица упознат са тиме шта конотирају поменуте лексеми и како брак функционише, па се на тај начин остварује разумевање вица у целини.

Синтагма *мој живот* одликава да је на почетку брака жена мужу све, најважнија у његовом животу, па она, у ствари, отеловљује његов живот. Већ у другој години брака супруга је за мужа само *моја жена*, што не имплицира јака осећања као у претходном случају. Након периода од две године у браку, постоји слаба импликација да брачни пар већ има малу децу и да им је заједнички живот постао рутина. То је могући разлог због којег супруг у вицу женин број тада меморише као *кућни*, при чему се у том облику придева не уочавају емоције према жени, већ се имплицира да је жена та која ради кућне послове и брине се о деци.

После пет година уобичајене су брачне свађе међу паровима, па у том контексту жена постаје вештица – она је та која се буну, приговара. Јака импликација меморисања жениног броја као „Погрешан број” јесте да јој се супруг не жели јавити, а за то може постојати више разлога, па су слабе импликације: досадила му је, посвађали су се, развели су се и сл.

4.3. Анализа примера 3 и 4

Трећи виц је, попут првог, структуриран као дијалог:

- а) Разговор војника А и капетана (извор неспоразума: *прасе* и *слонче*);
- б) Разговор војника Б и капетана (разрешење нејасноће).

Најпре постоји слаба импликација да су саговорници са истог дијалекатског подручја, односно да обојица говоре стандардним српским језиком (1). Она заправо не важи, па је на тај начин постигнута кулминација вица и хумористички ефекат. Изазивач смеха је накнадно раздвозначавање низова слонче и прасе, а њихово намеравано тумачење (и њихова неочекиваност) доприноси ефекту хумора.⁵ Гледано са аспекта теорије релеванције, подразумева се да одговор има везе са питањем и да је релевантан у односу на њега. Тек када се особа А (први војник) социјално маркира као Нишлија, у свести слушаоца вица та чињеница постаје покретач за разумевање хумора и окидач за правилно тумачење, односно намеравану рецепцију већ поменутих двозначних низова.

⁵ У првом случају, дошло је до сажимања вокалске групе *ао* у смеру другог из скупине, а у другом је дијалекатски маркирана употреба предлога *с* са значењем средства. У споју *с лонче* присутна је аналитичка деκлинација, иначе карактеристична за призренско-тимочке говоре – насупротив стандардном српском језику, у коме доминира синтетичка деκлинација (у стандарду: *лончетом*, а не *с лончетом*).

(1) Војник у службеној комуникацији треба да говори стандардним језиком.

Да би посматрач са стране разумео проблематику/тематику вица и активирао процесор за разумевање, мора имати специфична знања у вези са одређеним језичким карактеристикама призренско-тимочког дијалекта. Управо то доводи до импликације (4) и одбацивања првобитне пресупозиције (1). Информација (2) присутна је у самој структури вица, а тврдња (3) представља енциклопедијско знање.

(2) Војник је из Ниша.

(3) Нишлије су са призренско-тимочког говорног подручја.

(4) Војник из Ниша говори у дијалекту.

Овом вицу по начину постизања хумора близак је четврти виц из корпуса. Ради се о Пироћанцу и његовој девојци. Ситуација је обрнута, јер се стандардни израз тумачи као дијалекатски, па то доприноси ефекту хумора. Именица *суши* приликом примања информације замењена је спојем начинског значења *с уши* (у стандарду: *ушима*), па отуда низ *суши – с уши – с уста*. До декодирања и правилног тумачења низова прасе, слонче, суши долази на крају шале, када слушалац схвата њихово намеравано значење, које је и једино могуће/смислено у контексту.

Постизање хумора у вицевима овог типа (3, 4) реализује се у тренутку употребе прагматичког процеса *раздвозначавања*, уз помоћ којег се разјашњава синтаксичко-лексички амбигвитет низова попут слонче, суши. Дакле, или се ради о једној лексеми, односно јединици лексикона (*слонче, суши*) или се пак ради о дијалекатски маркираним синтаксичким конструкцијама аналитичке деклинације: *с лонче, с уши*. За овакве шале карактеристична је немогућност адекватног превода а да се притом не изгуби хумористички ефекат.⁶ Када бисмо овај виц превели на енглески, не бисмо користили двозначне изразе/речи, већ бисмо суши преводили као *sushi* или (*to eat with ears*). Исто важи и за слонче и за прасе, где би се у преводу на друге језике потпуно изгубио комични ефекат.

5. Закључак

У раду смо анализирали вицеве код којих се хумористички ефекат постиже помоћу следећих механизма: лингвистичког амбигвитета (3, 4), раздвозначавања (1, 3, 4), одбацивања пресупозиције (3, 5). Иако смо се у овом раду бавили анализом трију наизглед различитих група вицева према начи-

⁶ Лу (1996: 128) наводи пример шале на енглеском *Call me a cab. You are a cab*, и покушава да је преведе на пољски језик. Исто је када се та шала преведе на српски, поново губи ефекат хумора: *Позови ми такси (има и значење: Назови ме таксијем). Ти си такси*.

ну постизања хумора, ипак истичемо то да им је нешто свима заједничко: структура. Атардо (1997) издваја модел процесуирања хумора у три фазе, које смо у раду већ помињали, а ради се о постављању нејасноће (*setup*) или почетном разумевању, недоследности (*incongruity*) и разрешењу/разјашњавању (*resolution*). Разјашњавање може бити било у виду разрешења амбигвитета, односно схватања намераваног значења, те давања одговора супротних од претпостављених или поступака мотивисаних другачије од очекиваног.

Да би једна ситуација резултирала смехом, потребно је да постоји „окидач” који ће то узроковати. Управо је когнитивни механизам тај који омогућава његово повезивање са оним што је у менталној структури говорника, саговорника или слушаоца вица. „Окидач”, на пример, може бити реплика која садржи неку информацију којом се реализује ефекат изневерног очекивања или се активира пресупозиција, а зависи од саме структуре и садржаја вица. Осим говора, односно дијалогских реплика, у вицевицима се појављују контекст (попут физичког окружења: на графици, у кући и сл.) и друге активности у односу на говор (на пример: ударање тигањем у главу).

Литература

- Атардо 1997: S. Attardo, The semantic foundations of cognitive theories of humor. *Humor: International Journal of Humor Research* 10/4: 395–420.
- Атардо 2004: S. Attardo, *Linguistic Theories of Humor*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Бошковић 2011: А. Воšković. *Теорије хумора*. Београд: Етна.
- Вајд и др. 2003: J. Vaid, R. Hull, R. Heredia, D. Gerkens, F. Martinez, Getting a joke: the time course of meaning activation in verbal humor. *Journal of Pragmatics* 35/9, 1431–1449.
- Јус 2003: F. Yus, Humor and the search for relevance. In *Journal of Pragmatics* 35: 1295–1331.
- Курко 1995: C. Curcó. Some observations on the pragmatics of humorous interpretations: a relevance-theoretic approach. In *UCL Working Papers in Linguistics* 7: 27–47.
- Лу 1996: R. Lew, Exploitation in Linguistic Ambiguity in Polish and English Jokes. In *Volume Papers and Studies in Contrastive Linguistics* 31: 127–133.
- Мореал 2013: Morreall, John, 2013. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Philosophy of Humor, Edward N. Zalta (ed.). Available at: <http://plato.stanford.edu/archives/spr2013/entries/humor/>. 15. 4. 2013.
- Салс 1972: J. Suls, A two-stage model for the appreciation of jokes and cartoons: an information processing analysis. In Goldstein, J., McGhee, P. (eds.), *Psychology of Humor*. New York: Academic Press, 41–45.

Станковић 2010: Б. Станковић, О семантичко-прагматичким аспектима шале, *Philologia Mediana*, 2, Ниш, 309–316.

Трифуновић 2011: V. Trifunović, Šala – jedna (ne)bitna humoristička forma. U *Etnoantropološki problemi* n. s. 6/2, 319–332.

Aleksandra A. Janić, Ivana Z. Mitić

SELECTED SERBIAN JOKES IN THE LIGHT OF THEIR PRAGMATICO-SEMANTIC STRUCTURE

The aim of this paper is to show the diversity of the structure of Serbian jokes, represented by some selected jokes. Moreover, it is shown in which ways the humorous effect is achieved (by the linguistic ambiguity, then by the disambiguation, etc.). The main aspect of the analysis is pragmatico-semantic one and the special attention was paid to making weak and strong implicatures, presuppositions, and the right interpretation of the jokes. Besides ambiguity, humorous effects are also achieved by flouting the Grice's maxim of quality, by non-expected twists, and also by discarding the weak implicatures.